

Udvari István, Magyar–ukrán szótár 1. A–Ly

Glossarium Ukrainicum 8. Főmunkatárs: KÓTYUK ISTVÁN. Munkatársak: HEGYES ANGÉLA, MUSKETIK LESZJA. Közreműködők: ABONYI ANDREA, KÁPRÁLY MIHÁLY, KÁPRÁLY NATÁLIA, ROMÁNYUK RENÁTA, SZOFILKÁNICS JUDIT. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2005. 905 lap

A népek közötti érintkezések a társadalmi élet minden területén kisebb-nagyobb mértékben nyomot hagynak, így a szókészlet területén is. A nyelvi kontaktus az évezredes magyar–kárpátukrán (ruszin) együttélés természetes következménye, melynek során a kölcsönös egymásra hatás iránya és intenzitása koronként és területenként változott, folytonossága azonban napjainkig tart, ha jóval korlátozottabb mértékben is. BONKÁLÓ SÁNDOR figyelt fel arra, hogy nemcsak sok száz magyar szót vett át a kárpátaljai rutén, de mondatfűzésében, szólásaiban, kifejezési formáiban is magyaros észjárás mutatkozik meg (BONKÁLÓ SÁNDOR, Magyar elemek a rutén irodalomban. In: BEKE–BENEDEK–TÜRÖCZI–TROSTLER szerk., Emlékkönyv Balassa Józsefnek. Bp., 1934. 43). 1883-ban látott napvilágot CSOPEY LÁSZLÓ „Rutén–magyar szótár”-a, mely korának kiemelkedő tudományos munkája, a Magyar Tudományos Akadémia által díjazott pályamű volt. De még e szótár megjelenése előtt, 1835-ben DÓHOVICS BAZIL felhívta a közfigyelmet arra, hogy vannak olyan szavak, amelyek megegyeznek a magyar és az orosz nyelvben (DÓHOVICS BAZIL, Kijegyzése azon szóknak, amelyek hason hangzanak v[agy] és értelményűek is mind a magyar, mind az orosz nyelvben. Kiadása: Й. ДЗЕНДЕЛИВСЬКИЙ – Ю. САК – Я. ШТЕРНБЕРГ, Василь Довгович –

зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень. Ужгород, 2003.).

A szovjet korszak nem tanúsított kellő figyelmet e két nép kulturális kapcsolatainak az ápolására. Ebben közrejátszott az is, hogy az államnyelv szerepét Ukrajnában is jobbára az orosz töltötte be. Ami a szótárszerkesztést illeti, megemlítendő, hogy 1961-ben adták ki Ungváron CSUCSKA P. P. – ROT O. M. – SZÁK J. M. szerkesztésében a „Magyar–ukrán szótár”-t. Ez a szótár korának színvonalas lexikográfia alkotása volt, ukrán nyelvű magyar nyelvtannal a végén. Ám mára már elavult, az akkoriban elterjedt szovjetizmusok és a russzicizmusok archaizálódtak. 40 év telt el a CSUCSKA–SZÁK–ROT-féle szótár megjelenésétől, Ukrajna rég kivívta függetlenségét, ám nem adtak meg a feltételek egy korszerű szótár megjelenésére. Csak 2001-ben jelent meg Ungváron egy hasonló című szótár az Ukrajnai Hungarológiai Intézet igazgatójának, LIZANEC PETRÓNAK a szerkesztésében. Ennek fő hiányossága – számos más hibája mellett – abban rejlik, hogy csak alapszinten elégíti ki a szótárhasználó igényeit. A magyar anyanyelvű tanuló számára lehetőséget nyújt az ukrán nyelv tanulásának kezdeti fázisában, ám a későbbiekben ez már kevésnek bizonyul.

1992-től a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszékén folynak egy korszerű szótár létrehozására irányuló munkálatok. A szótárszerkesztés itt már évtizedes hagyományokkal rendelkezik. E munkálatok keretében 1998-ban jelent meg HOLOVÁCS JÓZSEF „Ukrán–magyar, magyar–ukrán matematikai szótár”-a. Ezt követően UDVARI ISTVÁN szerkesztésével elkezdődtek és befejeződtek a hat kötetben kiadott „Ukrán–magyar szótári adatbázis” (Nyíregyháza, 2000–2003.) munkálatai, amelyben a szócikkek száma mintegy 92 ezer, ami „könyvészeti ritkaságnak nevezhető” – olvassuk a most megjelent „Magyar–ukrán szótár” előszavában. Az utóbbi szótár megjelenése kulcsfontosságú volt, mivel 1963 óta nem adtak ki hasonlót – holott 1991-től, Ukrajna függetlenné válásától fogva nélkülözhetetlen eszköz lehetett volna például a kárpátaljai magyarság számára, akik mindezekig nem tanulták az ukrán nyelvet.

E munka folytatásaként 2005-ben UDVARI ISTVÁN és munkatársai fáradtságos munkájának eredményeként egy korszerű „Magyar–ukrán szótár”-t forgathatunk a kezünkben. A munkatársak mindannyian nagy szótárirási tapasztalattal rendelkeznek. A főmunkatárs, KÓTYUK ISTVÁN nyelvész több mint 40 éve oktat Kárpátalja felsőoktatási intézményeiben, tudományos munkássága az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok kutatásához fűződik. HEGYES ANGÉLA és MUSKETIK LESZJA a magyar–ukrán irodalmi, illetve néprajzi kapcsolatokat vizsgálják. ABONYI ANDREA, KÁPRÁLY MIHÁLY és ROMANYUK RENÁTA a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszékének oktatói, aktívan dolgoztak már az „Ukrán–magyar szótári adatbázis”-on is. Udvari István főszerkesztő, az MTA doktora, számos tanulmány és monográfia szerzője, kimagasló tudományos tevékenységével elindította és véghez vitte a már rég várva várt magyar–ukrán, ukrán–magyar lexikográfiai munkálatokat. A kétkötetesnek készülő szótár most megjelent első kötete az *A–Ly* szócikkeit tartalmazza. A szótár célközönségét azok a magyar ajkú beszélők adják, akik az ukrán nyelv alap-, közép- és magas szintű elsajátítását tűzik célul. Ugyanakkor a magyar címszavak grammatikai szerelése jó szolgálatot tesz az ukrán anyanyelvű szótárforgatónak is.

A szótár előszóval kezdődik. A szerkesztői megjegyzésekben olvashatunk a szócikkek felépítéséről, majd a rövidítések feloldása, a jelmagyarázat és a fontosabb forrásművek következnek.

A modern szókincset például a következő szavak képviselik: *CD* (*cédé*), *CD-lejátszó* (*cédé-lejátszó*), *CD-lemez* (*cédélemez*), *CD-ROM-meghajtó* (*cédémeghajtó*), *CD-tartó*, *e-mail*, *e-mailez*, *e-mailezés*, *fájl*, *flopi*, *DJ* (*disc-jockey*), *display*; szleng szavak, pl.: *diri* – direktor. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy esetleg hasznos lett volna megadni a *fájl* mellett a *csatolt fájl* megfelelőjét is, mert nem derül ki sem a *fájl*, sem a *csatolt* címszó alatt, hogy a *csatolt*-nál megadott ukrán szinonim megfelelők (*включений, приєднаний, прикріплений, прикладений, доданий*) közül ebben az esetben csak a *прикріплений файл* állandósult szókapcsolat használatos. Az immár történelmivé vált országnevek (pl. *Csehszlovákia*, *Jugoszlávia*) mellett más földrajzi nevek is találhatóak: *Debrecen*, *Luxemburg*, *Litvánia* stb., ezek felvétele igen hasznos.

A szócikkek felépítése a következő: a szavaknál az ukrán megfelelők előtt található a szócikkfejlében lévő nyelvtani, ragozási információk, a szófaji besorolás és a fogalomköri besorolás, pl.: *egylet -et, -e, -ek: товариство -ва, зурток -тка; об'єднання -ння; спілка -ки; r, el -лці*. A többes számú birtokos esetű alakok is fel vannak tüntetve: *сирота – ти, сиріт; нога, ноги, ніз, лапа, лапи, лан*. A magyar politikában előforduló mozaikszavak, pl. *FKGP* ukrán megfelelője is helyet kap a szótárban: *Незалежна партія дрібних господарів*.

Megállapíthatjuk, hogy a szótár a mai elvárásoknak és igényeknek messzemenőleg megfelel, s bátran ajánlható mindazoknak, akik az ukrán nyelvet tanulják, vagy azzal csak ezután fognak megismerkedni. A szótár kulcsfontosságú a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok alakításában résztvevők számára is. A kárpátaljai magyar közösséghez tartozva tapasztalatból állíthatom, hogy sok, itt kisebbségben élő magyar számára ez a szótár fog lehetőséget nyújtani az államnyelv elsajátításához, amihez – paradox módon – az ukrán állam nem biztosítja a feltételeket.

Jelen ismertetés megírása után jutott el hozzánk, Kárpátaljára is a hír, hogy Udvari István professzor úr, az ukrán–magyar és a ruszin–magyar nyelvi, történelmi és művelődési kapcsolatok fáradhatatlan kutatója 2005. november 9-én hosszú, súlyos betegség után elhunyt. A kárpátaljai magyarok és ruszinok egyaránt igaz barátjukat gyászolják benne. Csak reménykedni lehet abban, hogy munkatársai és tanítványai továbbviszik az általa megkezdett munkát, s a most megjelent szótár második kötetét is előbb-utóbb ugyancsak kézbevehetjük majd.

BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET